

ELS JESUÏTES A GIRONA (1581)

EDUARD SIERRA VALENTÍ

L'Arxiu Històric de Girona custodia un manuscrit (AHG, Mss., núm. 19) que descriu l'arribada dels jesuïtes a Girona el 9 de novembre de 1581, data en que prengueren possessió de la canònica agustiniana de Sant Martí Sacosta. Es tracta d'un volum de grans dimensions (coberta: 46 x 30 cm; pàgina: 42,3 x 28,1 cm) relligat en fusta folrada en couro, la primera pàgina del qual conté el següent títol: "+IHS+ LIBRO DE LOS BIENES RAYZES DEL COLEGIO DE S. MARTIN ÇA COSTA DE LA COMPAÑÍA DE IESVS DE GERONA. Començado en 25 de Febrero 1625. Prosseguido en Abril de 1639." [Firmat i rubricat: *Valle Santana (?)*]. El volum, que té un paper de molt bona qualitat, està foliat 1-474, més la pàgina del títol, dues pàgines d'índex i una altra d'advertències. Les anotacions acaben al foli 466 (que conté l'acta notarial de 25 setembre 1735, en poder del notari de Girona Ignasi Roig).¹ Alguns comentaris poden servir de guia per a explorar un racó menys conegut de la nostra història.

El llibre es divideix en 10 *Títulos*. Els 7 darrers (del 4 al 10) contenen els delmes, censos, lluïsmes, etc., en la seva majoria heretats de la canònica extingida i de diversos donants. Els tres primers són els que ens resumeixen la història i situació de la casa. Així, el *Título 2º (Del sitio del Colegio)* fa un interessant resum de la seva història (vista des del segle XVII). El *Título 1º (De la supression y extinxion del Monasterio de Canónigos Regulares de S. Agustin, y ereccion y fundacion en Colegio de la Compañía de Jesus de San Martín Cacosta y su progreso en comun)* ens dóna una notícia clara i ben detallada sobre la fundació del Col·legi i l'arribada del primer jesuïta, el P. Pere Domènech.

¹ Aquest manuscrit ha estat citat per Christian Guilleré: *Girona al segle XIV*, pàg. 341, nota 27 (versió catalana de 1993; a la pàg. 340 hi ha un mapa del *temporal* de la Canònica que "afecta 55 parròquies; les més allunyades són Verges al Nord i Cassà de la Selva al Sud". Aquest *temporal* es va convertir en la base econòmica o *bienes rayzes* del nou Col·legi).

LA COMPANYIA DE JESÚS (1540-1773)

Com és ben sabut, la Companyia de Jesús havia estat fundada l'any 1540 pel cavaller basc Íñigo López de Recalde (1491-1556), més conegut com *Ignasi de Loyola* per llatinització del nom i per la casa forta que posseïa la seva família prop d'Azpeitia, a Guipúscoa. Els seus primers *companys* eren estudiants espanyols (i un savoità de llengua francesa, Pierre Favre) de la Sorbona, la prestigiosa universitat de París, i la nova *companyia* va prendre tot seguit un caire intel·lectual i humanístic. Els col·legis dels *jesuïtes* aplegaven els fills de les famílies nobles per tal de formar-los alhora en les novetats de l'humanisme i en els principis de la més estricta ortodòxia. Els joves formats als Col·legis, si no entraven als noviciats de la Companyia, difonien els principis de l'amenaçat catolicisme. L'acció dels primers jesuïtes ha estat reflexada per Pedro de Rivadeneyra (1526-1611) deixeble directe d'Ignasi, al seu famós opúscul *Historias de la Contrarreforma*. La Companyia prengué molta força per obra d'un dels successors d'Ignasi, Francesc de Borja (1510-1572) que havia sigut Duc de Gandia i Virrei de Catalunya. Al moment que ens ocupa, el *General* dels jesuïtes era el napolità Claudio Aquaviva (1543-1615) que va donar a la Companyia la seva forma definitiva, prestant especial atenció als Col·legis, pels quals va redactar la cèlebre *Ratio Studiorum*, magnífic programa d'estudis humanístics i filosòfics.

El Col·legi de Sant Martí Sacosta va ser el Col·legi de la Companyia de Jesús a Girona, on els estudiants - jesuïtes i seglars- s'introduïen a l'estudi de les humanitats clàssiques i la filosofia. Després de 1767 es va convertir en Seminari Diocesà, funció que conserva actualment. Aquest període de 186 anys (1581-1767) d'estada de la primera Companyia a Girona són relativament poc coneguts, i seria interessant explorar-los. Com que els ensenyaments del Col·legi eren, en principi, gratuïts (sense però posar cap límit a la generositat dels benefactors) necessitava uns béns que permetessin mantenir estudiants i professors en règim intern. Aquests béns són els que aquí s'enumeren, procedents tant de l'extingida Canònica com de generoses donacions posteriors. Pel que podem veure, el Col·legi va portar una vida pròspera fins a la seva extinció per la *Pragmática Sanción* de Carles III (1767). El Rei i el seu ministre, comte de Floridablanca (José Moñino, 1728-1808) van seguir en aquest punt el corrent il·lustrat i regalista que predominava a l'Europa del seu temps. Altres ministres ja havien expulsat els

jesuïtes: Pombal a Portugal (1759) i Choiseul a França (1762). Tots aquests reis *regalistes* (partidaris de l'autoritat del Rei sobre l'Església del seus regnes) i ministres *il·lustrats* van exercir una forta pressió sobre el papa Climent XIV, que extingí la Companyia el 1773. I encara que el papa Pius VII la restablí quaranta anys més tard, la estructura econòmica, social i intel·lectual dels col·legis jesuítics ja no va ser mai més la mateixa.

LA CANÒNICA AGUSTINIANA DE SANT MARTÍ SACOSTA (1166-1581)

L'església de Sant Martí existia ja l'any 898, i tenia sacerdot propi. El canonge *cabiscol* Ponç la feu reedificar abans del 1064, i el 1078 el seu hereu Joan feu deixes per a cobrir-la. L'any 1101 el comte Ramon Berenguer III la rebé sota la seva protecció, i el 1118 Berenguer Amat l'encomanà al bisbe de Girona. El nostre manuscrit recull (al *Título 2º*) els orígens fabulosos de l'església, tant del gust de la mentalitat barroca, i fa remuntar la seva existència històrica fins al 846. Recull les dates de 1046 i 1078 (testaments de Ponç i Joan) i atribueix a Sant Martí un funcionament parroquial, amb una petita comunitat de preveres.

El 1152 Guillem, prevere de Sant Martí i ardiaca de Besalú, la cedí a l'abat Ponç de Monells, de Sant Joan de les Abadesses, per tal que hi instituís una comunitat de canonges. La fundació trigà 12 anys en dur-se a terme: el 1164 s'hi instal·là una comunitat presidida per Arnau de Montbós, antic canonge del priorat canonical de Santa Maria de Lledó, amb consentiment del bisbe i els canonges de Girona. La seva erecció definitiva tingué lloc mitjançant la butlla de confirmació del papa Alexandre III (1166). Aquesta és la butlla que un altre papa, Gregori XIII, extingiria 415 anys més tard per a crear el Col·legi de la Companyia. Els jesuïtes transcriuen totes aquestes dades al seu llibre força exactament, com és molt natural, ja que disposaven dels documents originals de l'Arxiu (*lo que en nuestro Archivo consta por actos directos, es lo que ahora diré...* escriu el redactor del *Título 2º*).

La canònica agustiniana de Sant Martí Sacosta conegué la seva forma definitiva el 1229, quan el seu *paborde* (prior), Pere, fixà el nombre de canonges en cinc, més un prevere i un diaca per l'atenció de la parròquia. Entre 1255 i 1340 la canònica tingué llargues discussions amb els Freres Predicadors, els seus nous veïns, instal·lats a Sant Domènec. Entorn de la darrera data s'inicia una llarga decadència, que s'accentuarà durant el

segle XV en caure la canònica en mans de propietaris nobles o *comendataris*, que accedien a la propietat de les rendes d'un monestir. L'últim paborde comendatari de Sant Martí (el canonge Miquel d'Agullana) serà precisament, com veurem, l'actor principal de la seva extinció.

EXTINCIÓ DE LA CANÒNICA I CREACIÓ DEL COL·LEGI (1581)

El *Título Primero* tracta extensament de la fundación y progreso del *Colegio en común*. Es tracta d'un document interessant, pel que té de primera mà i per estar encara proper als fets. El seu *número primo* explica detalladament tot el procés.

Com ja hem dit, el principal actor de l'extinció de la Canònica i de la vinguda dels jesuïtes va ser el seu darrer comendatari, el canonge i paborde Miquel d'Agullana. De família noble i aficions humanístiques, no podia deixar de simpatitzar amb els jesuïtes, que coneixia a través del seu germà Jaume, també canonge i resident a Roma com a procurador episcopal i canonical. Els germans Agullana van veure en la Companyia un moviment que responia millor a les necessitats de l'Església que les antiquades estructures canòniques, i conceberen la idea d'implantar-la a Girona, en el lloc mateix de la seva canònica. Ja ho diu, amb un estil ben barroic, l'anònim cronista: "*A la ilustre Casa de Agullana desta ciudad de Gerona tomó Dios Nuestro Señor por instrumento de la fundacion deste Colegio de S. Martin de Gerona de la Compañía de Ihesus, por medio tan difícil que solo el poder, saber y riqueza y zelo del mayor servicio de Dios y bien de su patria y amor cordial a dicha Compañía destes señores...le pudiera intentar y llevar adelante hasta darle el ser que hoy tiene...*"

El primer pas de Miquel d'Agullana va ser contar amb la complicitat del Bisbe. Llavors ho era el monjo benedictí Benedetto di Tocco, originari d'Albània (en realitat, un venecià de la Costa Dàlmata) que va ser Bisbe de Girona de 1572 a 1583, data en què fou traslladat a Lleida. El Bisbe es posà incondicionalment al costat dels germans Agullana i activà -a través de Jaume- les gestions a Roma per tal d'extingir la Canònica i crear al seu lloc (i amb les seves rendes) un gran Col·legi de la Companyia. Així ho explica el nostre manuscrit:

"El ilustre señor doctor Miguel de Agullana, arcidiano de Ampurda y cano-nigo de la Seo de Gerona y perpetuo comendatario de la pabordia del monasterio de San Martin ça Costa de la misma ciudad, procuro que el muy ilustre y reve-

rendisimo señor don Benito de Tocco, obispo de Gerona y antes monge benito observante, y los señores Jurados de esta ciudad escriviessen, como escrivieron, y supplicassen juntamente con su merce a Su Santidad que suprimiesse y extinguiesse dicho monasterio y en el, y de las rentas de la dicha su pabordia y de los canonicatos, officios y beneficios y distributiones de dicho monasterio, erigiesse y fundasse este Collegio de la Compañia de Ihesus, y para este effecto renuncio y puso en manos de Su Santidad la dicha pabordia en el año de 1581, por medio de su procurador y hermano el dor. Jayme de Agullana, arcidiano mayor y cano-nigo de dicha iglesia mayor y entonces residente en la corte romana, el qual sollicitava este negocio con tantas veras que no dudo despues de hechar cierta pension sobre su arcidiano a trueque que la Compañia entrasse presto en poses-sion de todas las rentas, y ansi a 8 de junio de 1581, la Santidad de Gregorio 13, verdadero padre de la Compañia de Ihesus, a peticion de los dichos señores obis-po, jurados y arcidianos Agullanas, estando en Tusculo supprimio y extinguió la dicha pabordia, monasterio, claustros, edificios, huertos, appendices y espacios adiacentes, y quatro canonicatos y canonicas portiones, y los officios de sacris-tan y el que tenia cargo de la candela que continuamente ardia en dicha iglesia, con todos los otros officios (si otros avia) que por dichos canonigos se hiziessen, y assimismo el officio del diaconil que tocava las campanas y la porcion canonical del curato y tres beneficios simples de dicha iglesia, que eran el uno con invoca-cion de Santa Maria, el primero, y el otro de San Lucas y el tercero de Santa Ines (todos de patronazgo eclesiastico o mixto) con todos los annexos de dicha pabor-dia, canonicatos, officios y beneficios, y por consiguiente suprimió el priorato de San Vicente de la Roca y el officio de bayle de sach de dicho monasterio que esta-va ya annexo y yenia antigamente porcion y otros provechos por el trabajo de cobrar y distribuir los granos y rentas de dicho monasterio, con todos los demas beneficios unidos a dicha pabordia, con todos los demas beneficios unidos a dicha pabordia, canonicatos, officios y tres beneficios simples, v.g. el de San Juan y San Jayme y Santa Magdalena, unidos al de Santa Ignés. Y con la misma bulla erigio y fundo este Collegio de la Compañia de Ihesus en dicho monasterio y de todas las rentas de dichas pabordia, canonicatos, officios, beneficios simples y annexos, y de la renta de las distributiones quotidianas de dicha iglesia y de las rentas de los anniversarios, que estavan ya applicadas a dichas distributiones..."

Segueix el nostre cronista de 1625 explicant com una altra butlla papal (de 13 agost 1582) aplica al Col·legi totes les demés rendes d'ani-versaris, encara que no estiguessin aplicades a les distribucions esmenta-

des en la butlla de 8 juny 1581, “*atento que era cosa muy difficultosa de separar y dividir entre si la renta aplicada a las distribuciones de la que no era aplicada, y remitió la execution desto a dicho Señor Obispo*”. També aquí intervenen els bons oficis de Miquel d’Agullana, decidit protector de la Companyia. El cronista (que no oblida fer constar que els ornaments i vasos preciosos també els han estat atribuïts) cita per a acabar les esperances que porta el nou Col·legi, i que es resumeixen en la introducció de un nou estil d’estudis (*optimarum litterarum studiis*) en referència clara als estudis humanístics programats a la *Ratio Studiorum* i en la implantació de nous ministeris (*spiritualium ministeriorum exercitiis*) referits probablement als famosos *Exercicios Espirituales* escrits per Ignasi de Loyola y practicats pels seus fills, amb tan gran èxit que havien esdevingut una vertadera moda entre les classes altes de la societat. Les paraules són les de la butlla papal, però no podem deixar de veure-hi, com en filigrana, la il·lusió dels germans Agullana.

ELS JESUÏTES A SANT MARTÍ

A continuació, l’anònim redactor del *Título Primero* (sens dubte un *scholasticus* jesuïta seleccionat per la seva bona cal·ligrafia per a ajudar el Procurador) passa a descriure l’arribada dels jesuïtes, amb termes tan vius que fan pensar en les moltes vegades que els més vells ho havien explicat als joves a l’ombra dels til·lers del pati de recreació:

“*A 9 de diciembre 1581 tomo possession de dicho monasterio, claustro y de sus anexos y de dicha pabordia el Padre Pedro Domenech, por manos del doctor y canonigo Pedro Traver, vicario general del dicho Señor Obispo, comissario y executor apostolico de dichas bullas, dandole los canonigos por temor de las censuras todas las llaves a dicho Padre Domenech como a Procurador del Padre Antonio Yvañes, Provincial, como constava con acto recebedo por Gaspar Agramunt, notario publico de Valentia, a 18 de noviembre de 1581; y diosele la possession en virtud de un transumpto de dichas bullas, autentico, hecho por el Protonotario Apostolico, 1º de septiembre 1581, despachado a instancia de nuestro General Claudio Aquaviva. Tomose esta possession con asistencia de dicho Señor Obispo, que de proposito vino esse dia a visitar dicha iglesia y administraciones della porque, aunque los religiosos estavan sugetos al Ordinario, los canonigos, para que tuviessen a mano las llaves de todas las cosas y las perdiessen para siempre de sus manos entregandolas a la Compañía, aunque con muchos*

protestos: protestaron y pagaron. Assistieron tambien los señores Jurados desta ciudad y fueron testigos en el acto de dicha possession, y Raphael Vivet, bayle de dicha ciudad, para que se entendiesse que todo se hazia con beneplazito del braço eclesiastico y seglar; los nombres de los Jurados fueron Geronimo de Belloch, Miguel çà Coromina, Bernardo Bahure y Aciscle Compte; y a 18 del mismo mes de diciembre 1581, dicho Padre Pedro Domenech como a Procurador del dicho Padre Provincial, tomo possession de la Torre de dicha Pabordria y de sus tierras, que estan en el vecindario de Palau, en la parroquia de San Feliu de Gerona. Y estas possessions como con acto recibido por Benedicto Reig, notario publico de Gerona”.

LA CONFIRMACIÓ DE SIXTE V (1585)
L'ACCEPTACIÓ DEL P. AQUAVIVA (1598)

Els canonges i beneficiats extingits havien de ser mantinguts a les seves cases, i disfrutarien de les seves rendes mentre no es trobés una altra solució. Es per això que “se hizo grande diligencia para mudarles a otras residencias, y para esto Su Santidad reservo para si las vacantes de algunos monasterios circunvezinos, y sacavan estos señores Agullanas las bullas para dichos canonigos, y despues algunos dellos no querian aquellos beneficios ni mudar residencia antes bien, haziendo un cuerpo con los obreros de la iglesia, instavan en Roma procurando volver las cosas en el primer estado (en especial despues de la muerte de Gregorio 13) hasta que Sixto V, aviendo mandado a 3 de agosto 1585 “ne super premissis Patres Societatis Jesu molestentur” et reiecit comissionem et noluit eam signare; y en el interim ivan vacando y se procurava que otros ressignassen dichos canonicatos, porciones y beneficios, y el Collegio yva tomando possession dellos, de algunos form[ali]ter con acto de notario, y de las porciones canonicas dexando de pagarlas quando vacavan o tomavan aequivalentes rentas”.

Veiem doncs que la consolidació del Col·legi no és definitiva fins al 1585, i que els canonges (i els treballadors de l'obra) cregueren poder guanyar un recurs a la mort de Gregori XIII. El seu successor, Sixte V, desestima el recurs, confirma la creació del Col·legi i prohibeix que es molesti els jesuïtes. A partir de llavors, els canonges més irreductibles no tenen altre remei que conformar-se amb la seva sort i acceptar les “*aequivalentes rentas*”. Tant més que el Bisbe Tocco havia seguit aplicant al Col·legi les rendes encara no aplicades (5 abril 1583). Precisament, aquest mateix any és

traslladat a Lleida i es produeix a Girona una situació de “seu vacant”, a la qual Jaume d’Agullana actua d’ardiaca major i regent de la Mensa Episcopal. El *partit dels jesuïtes* no para doncs d’enfortir-se, i ja és pròxima la victòria definitiva que els espera el 1585. De tota manera, el General de la Companyia (Claudio Aquaviva) fent plena justícia a la cautela jesuítica, esperarà fins al 1598 per a *acceptar* oficialment el Col·legi. Al manuscrit figura una còpia de la carta d’acceptació del Pare General (datada a Roma el 1er d’abril), que designa a més els germans Agullana com a *fundadors*, una categoria especialment venerada dins el món de la Companyia: “*Cum illustres domini (dominus doctor Michael de Agullana canonicus ecclesie Gerundensis et archidiaconus Ampuritanus et dominus doctor Jacobus de Agullana canonicus et archidiaconus maior ecclesie Gerundensis) fratres germani, insigni devotionis zelo incensoque divini honoris et animarum salutis quo tenentur studio, Collegium Societatis nostre in civitati Gerundensi principali munificentia fundaverint et dotaverint, nos, eodem desiderio impulsu ut pro viribus nostris neque eorum pietati neque occasione divine glorie amplificandae desimus, tum nostro tum successorum nostrorum nomine, omni meliori forma et modo quo possumus, dotationem et fundationem huiusmodi debita cum gratiarum actione acceptamus, et insuper ipsos illustres dominos... in dicti Collegii Gerundensis fundatores admittimus et acceptamus, cum omnibus suffragiis et praerogativis quae secundum Societatis nostrae Constitutiones Collegiorum fundatoribus conceduntur...*” Convé prendre nota d’un adjectiu qualificatiu de gran significació: el General dels jesuïtes considera que els germans Agullana han fundat i dotat el Col·legi *principalis munificentia*, és a dir, amb la generositat digna d’un príncep. Això val, no solament per les rendes de la Canònica, sinó també pels seus testaments, les altres persones que van moure per a fer deixes i les contínues gestions que van fer a favor del Col·legi. Vertaderament, Sant Martí Sacosta va ser durant gairebé dos-cents anys “el Col·legi dels germans Agullana”.